

Epos historicko-oslavné

- 1516 *Bellum Prutenicum* (Ioannes Vislicensis)
 1523 *Carmen de statura, feritate ac venatione bisontis* (Nicolaus Hussovianus)
 1548 *Historia funebris in obitu Divi Sigismundi Sarmatianum regis et ad Sigismundum Augustum filium admonitio* (Petrus Royzius)
 1580 *Panegyricum in excidum Polocense* (Basilus Hyacinthus)
 1582 *Hodoeporicon Moschicum* (Franciscus Gradovius)
 1583 *Panegyrica apostrophe ad Christophorum Radivilum* (Helias Pilgrimovius)
 1590 *Epithalamium in nuptias Illustris... D.Christophori Monvidi Dorohostayski,... et... Sophiae Chodkieviciae* (Ioannes Radvanus)
 1592 *Radvilias* (Ioannes Radvanus)
 1606 *Carolomachia* (Laurentius Boierus)

.....
 pro snazší čtení: polské verše a latinské prosaické výtahy

- 1585 DEKETHROS AKROAMA. *To jest Dziesięcrocza powieść woiennych spraw... Páná Krysztofa Radziwila...* W Wilnie 1585 (Andrzej Rymśza, Joannes Cosacovitus Lithuanus)
 1614 *Rerum ab Christophoro Radvilo... gestarum epitome* (Salomo Rysinius, Pantherus)

Epos alegoricko-disputační

- 1525 *De vita et gestis Divi Hyacinthi carmen* (Nicolaus Hussovianus)
 1557 *Chiliastichon* (Petrus Royzius)
 1585 *De heroibus in Dei Ecclesia liber unus* (Helias Pilgrimovius)
 1597 *Philopatris ad senatum populumque Lituanum* (Helias Pilgrimovius?)

.....
 PAULUS [RUTHENUS] DE CROSNA. Začátek litevské renesance v prostředí krakovské university.

IOANNES VISLICENSIS. Známý jen ze svého díla (v jeho úvodu velmi oslavuje Krosnu).

NICOLAUS HUSSOVIANUS. Známý jen ze svých děl.

PEDRO RUIZ DE MOROS ≡ PETRUS ROYZIUS (≈ 1505 – 1571). Španěl, profesor práva na universitě v Krakově, od 1551 kanovník ve Vilniusu, právní poradce při II. redakci statut.

BASILUS HYACINTHUS

FRANCISCUS GRADOVIUS (≈ 1545 – post 1599)

IOANNES COSACOVITUS LITHUANUS

IOANNES RADVANUS († post 1592)

HELIAS PILGRIMOVIVS († 1604)

LAURENTIUS BOIERUS (1563 – 1619)

MACIEJ KAZIMIERZ SARBIEWSKI ≡ MATHIAS CASIMIRUS SARBIEVIUS (1595 – 1640). Profesor university ve Vilniusu, královský kazatel ve Varšavě. Latinská sláva Litvy. Patří již jiné epoše.

Vlastní «mediální obraz» (z Litvy do světa)

- ≈ 1501 *Erasmii Vitelli c. praepositi Vilmensis, illustrissimi domini Alexandri... secretarii et oratoris, ad Alexandrum Sextum... in praestita obedientia Rome habita oratio*. Romae 1501? (Erasmus Vitellius ≡ Ciołek ≈ 1474 – 1522)
 ≈ 1514 *Epistola Pisonis ad Joannem Coritium de conflictu Polonorum et Lituanorum cum Moscovitis*. Romae? 1514? (Jokūbas Pizonas)
 1523 *Carmen de statura, feritate ac venatione bisontis*. Cracoviae 1523 (Nicolaus Hussovianus)
 1524 *Nova et miranda de Turcis victoria*. Cracoviae 1524 (Nicolaus Hussovianus)

Vnitřní historiografie (podávaná z litevské strany)

MICHALO LITUANUS ≡ MYKOLAS LIETUVIS (≈ 1490 – ≈ 1560)

- 1615 [Michalonis Lituani] *de moribus Tartarorum, Lituanorum et Moschorum fragmenta X*. Basileae 1615. Vydání jinak nedochovaného spisu o Litvě a jejích východních susedech.

AUGUSTINUS ROTUNDUS (1520 – 1582)

*** **Historia Lithuaniae*. Byla známa ještě na počátku XIX (Z.Ivinskis 1978:44), leč nedochovala se; zlomky z ní obsahuje v německém překladu barokní rukopisná *Cronika aus einen und anderen Croniken ausgezogen und alten Geschichten ausgeschrieben* (N.Vélius 2001:451–2)

1579 *Epitome principum Lithuaniae*. Příloha k latinskému vydání II.redakce statut

MATTIAS STRICCOVIUS ≡ MACIEJ STRYJKOWSKI (1547 – post 1586, ante 1593)

1582 [Ktora przed tym nigdy swiatla nie widziala] *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka y wszyskiew Rusi* [Kijowskiew, Moskiewskiew, Siewierskiew, Wołhińskiew, Podloskiew, Podgorskiew, Podlaskiew etc. ...] Królewiec 1582

*** *O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani kuszone, ani opisane, z natchnienia Bożego, a uprzejmie pilnego doświadczenia* (Warszawa 1978; veršovaná varianta, rukopis ve své době nikdy nevyšel)

ALESSANDRO GUAGNINI (1538 – 1614)

1578 [Alexandri Gwagnini] *Sarmatiae Europaeae descriptio*. Cracoviae 1578

1581 [A.Gvagnini] *Sarmatiae Evroepae descriptio*. Spirae 1581

1611 *Kronyka Sarmacyi Europskiej*. Kraków 1611

R.HEIDENSTEIN (†1620)

1584 *De bello moscovitico commentariorum libri VI*. Cracoviae 1584, Basileae 1588, Coloniae 1589, Francoforti 1600

ALBERT WIJUK-KOJAŁOWICZ (1609 – 1677)

1650 *Historiae Lituaniae pars prior*. Dantisci 1650

1669 *Historiae Lituaniae pars posterior*. Amsterodami 1669

Paralelní historiografie (podávaná z polské strany)

JAN DŁUGOSZ (1415 – 1480)

*** *Annales Poloniae*. Vycházelo ve výběrech a kompilacích navazujících historiografií, celé dílo bylo po dlouhou dobu dokonce zakázáno vydat, aby se nevyzradila státní tajemství.

IODOCUS LUDOVICUS DECIUS (1484 – 1545)

1521 *De vetustatibus Polonorum lib.I, De Jagellonum familia lib.II, De Sigismundi regis temporibus lib.III*. Cracoviae 1521

MARCIN BIELSKI (1495 – 1575)

1597 *Kronika polska* [przez Joachima Bielskiego syna wydana]. Kraków 1597

MARTINUS CROMER ≡ MARCIN KROMER (1512 – 1589), katolický kanovník v Prusích královských

1551 *De origine et rebus gestis Polonorum*. Basileae 1555, 1558, 1568

1575 *Polonia*. Francoforti 1575, Coloniae 1577,...

STANISŁAW SARNICKI (**** – ****), kalvínský kazatel v Prusích vévodských

1582 *Annales sive de origine et rebus gestis Polonorum et Lithuanorum libri 8*. Cracoviae 1582

Globální historiografie (dotýkající se Litvy)

AENEAS SILVIUS PICCOLOMINEUS ≡ ENEA SILVIO DE PICCOLOMINI ≡ PIUS II (1405 – 1464)

historicko-geografické spisy v různých posmrtných vydáních

1477 *Historiarum ubique gestarum locorumque descriptio* (Venezia 1477)

1509 *Asiae Europaeque descriptio* (Paris 1509)

1531 *Cosmographia* (Köln 1531)

1551 *Opera* (Basel 1551)

MATHIAS DE MIECHOW ≡ MACIEJ Z MIECHOWA (1457 – 1523)

1517 *Tractatus de duabus Sarmatiis Asiana et Europiana*. Cracoviae 1517; Augustae Vindelicorum 1518

MARCIN BIELSKI (1495 – 1575)

1551 *Kronika wsystkiego świata* Kraków 1551, 1554, 1564

GERHARD MERCATOR (1512 – 1594)

1585→ *Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi...* . Duneldorpii 1585 (tomus I), 1590 (tomus II), 1595 (tomus III); Amsterodami 1606,...

JAN ŁASICKI (≈ 1534 – post 1599)

1582 *De Rusorum, Moscovitarum et Tatarorum religione*. Spirae 1582

1615 [Johan.Lasicii Poloni] *De Diis Samagitarum caeterorumque Sarmatarum et falsorum Christianorum*. Basileae 1615

PAVEL PIASECKI (1579 – 1649)

1645 *Chronica gestorum in Europa singularium*. Cracoviae 1645, 1646, 1648; Amsterodami 1649

Životy významných osobností

WENCESLAUS AGRIPPA LITHUANUS (≈ 1525 – 1597)

1553 *Oratio funebris de illustrissimi principis et domini Johanni Radzivili*, [sine loco] 1553
Vyšlo nejspíš přímo ve Wittenbergu, obsahuje přípisek od Philippa Melancthona.

HELIAS PILGRIMOVIVS

1583 *Panegyrica apostrophe ad Christophorum Radivilum*

PAULUS ODERBORN (≈ 1555 – 1604)

1585 *Joannis Basilidis Magni Moscoviae Ducis Vita*

Privátní texty

TEODOR JEWŁASZEWSKI / TEODORAS JEVLAŠAUSKAS (1564 – 1604)

*** *Pamiętnik... nowogródzkiego podsędk* (Warszawa 1860); *Atsiminimai* (Vilnius 1998)

RADVILA / RADZIWIŁ / RADVILUS Mikołaj Krzysztof Sierotek (1549 – 1616)

1601 *Hierosolymitanaperegrinatio Illustrissimi Domini Nicolai Christophori Radzivili...IV. Epistolis comprehensa, Ex idiomate Polonico in Latinam linguam translata & nunc primum edita. Thoma Tretero custode varmiensi interprete. Brunsbergae. MDCL.*

Polemiky (politické, náboženské)

1543 *Confessio fidei Abrahami Culvensis, scripta ad serenissimam reginam Poloniae*. Regimontii 1543 (Abraham Culvensis ≡ Abraomas Kulvietis ≈ 1510 – 1545)

1547 *CATECHISMUSA PRAŃty Szadei....* Karaliaučiuje 1547

..... luteránská polemika ze zahraničí
ANONYMI ..... politická polemika z Litvy vůči Polsku

1564-5 *Rozmowa polaka z litwinem*. Sine loco, sine anno

1597 *Philopatris ad senatum populumque Lituenum*. Sine loco, cum anno 1597

AUGUSTINUS ROTUNDUS (1520 – 1582), katolík

1582 *De dignitate ordinis ecclesiastici regni Poloniae*. Cracoviae 1582

WENCESLAUS AGRIPPA LITHUANUS (≈ 1525 – 1597), kalvinista

1582 *Apologeticus to jest obrona konfederacyey*. Vilnius

ANDREUS VOLANUS (≈ 1530 – 1610), kalvinista

1566 *Orthodoxa fidei confessio de una eademque Dei Patris, Filii et Spiritus Sancti divinitate*. Regimonti 1566

1572 *De libertate politica sive civili libellus lectu non indignus*. Cracoviae 1572

1584 *Oratio funebris in laudem... Nicolai Radivili....* Vilnae 1584

1583 *Idolatriae Loiolitarum Vilnensium oppugnatio*. Vilnae 1583

1584 *Libri quinque contra Scargae... calumnias*. Vilnae 1584

1596 *De vita beata sive summo hominis bono. Dialogus*. Vilnae 1596

1605 *De principe et propriis eius virtutibus*. Dantisci 1605

PETRUS GONESIUS (≈ 1530 – 1573), arián

1556 *De filio Dei homine Jesu*. Rukopis byl odsouzen synodem polských kalvinistů a následně na příkaz kalvinisty Mikuláše Radvily Černého spálen.

1565 *De primatu Ecclesiae Christianae*. Vyšlo, nedochovalo se.

1570 *O Trzech, to jest o Bogu, o synu Jeho i o Duchu Świątym*. Drukowano w węgrowie 1570

1570 *O ponurzaniu chrystyjańskim*. Drukowano w węgrowie 1570

SIMON BUDNY (≈ 1530 – 1593), arián

1574 *Nowy Testament znowu przełożony...*

1576 *O przedniejszych Wiary Christiańskiej Artykulech...* w Losku 1576

MARCIN CZECHOWICH (1532 – 1613), arián

1556 *Trium dierum colloquium de quibusdam articulis fidei, praecipue vero de paedobaptismo.*
Vydáno, nedochovalo se.

PETRUS SCARGA (1536 – 1612), rektor university ve Vilniusu (1579–1584), králův kazatel v Krakově (1588–1612)

1576 *Pro sacratissima eucharistia contra heresim Zvinglianam ad Andream Volanum,* Vilnae 1576

1582 *Artes duodecim sacramentorum seu zwinglicocalvinistarum... contra Andream Volanum,*
Vilnae 1582

.....

Tisk ve velkoknížectví

- 1499 *Agenda* kanovníka Martina. První tištěná litevská kniha. Sepsána ve Vilniusu, vytištěna v Gdaňsku, latinsky.
- 1522 *Malá cestovní knížka* Františka Skaryny. První kniha vytištěná na Litvě (Vilnius), ruténsky.
- 1553 *Katechismus* Bernarda Wojwodka, kalvínská. První kniha vytištěná na Litvě polsky (Brest).
- 1562 *Katechismus* Simona Budného, ariánský. Vytištěno v Nesvěži, ruténsky.
- 1563 *Brestská bible*, polsky. Vytištěna v Brestu.
- ¾ XVI Soustavný knihtisk ve Vilniusu: jezuitská akademie, bratři Mamoničové, Jan Karcan et al.
- 1595 *Katechismus* Daukšův. První kniha vytištěná na Litvě litevsky.

Biblické překlady ve velkoknížectví

- 1517–1519 Praha: Библия руска (ruténská), knihy Starého zákona [František Skaryna]
- 1525 Vilnius: Библия руска (ruténská), Skutky a epištoly [František Skaryna]
- 1561 Krakov: polská bible katolická [Jan Leopolda]
- 1563 Brest: polská bible kalvínská
- 1572 Nesvěž/Nešwież/Nesvyžius: polská bible ariánská
- 1589 Ostrih: církevněslovanská bible pravoslavná. První úplný překlad bible do církevní slovanštiny
- 1599 Vilnius: polská bible katolická [Jakub Wujek]. Dosud referenční text
- 1647 Vilnius: evangeliář polsko-litevský [Jonas Jaknavičius ≡ Jan Jachnowicz]
- 1672 Vilnius: evangeliář lotyšský [Georg Elger]

Texty katolické reformy po tridentském koncilu (1545 – 1563)

Catechismus Romanus (1566), *Breuiarium Romanum* (1568), *Missale Romanum* (1570)

zahraniční jezuitští učitelé překládání ve velkoknížectví do litevštiny:

PETRVS CANISVS (1521 – 1597), Němec. *Paruus catechismus catholicorum* (1561)

IACOBVS LEDESMA (1522 – 1570), Španěl

ROBERTO BELLARMINO (1542 – 1621), Ital. *Dottrina cristiana breve* (1597)

občané Republiky překládání ve velkoknížectví do litevštiny:

MIKOŁAJ REJ (1505 – 1569), protestantský šlechtic vášnivě zbožný i vášnivě užívající života. *Postilla* (1557)

JAN KOCHANOWSKI (1530 – 1584), první básník polské renesance. *Psalterz Dawidów* (1579)

JAKUB WUJEK (1541 – 1597), jezuita z vilenské akademie. *Postilla*, velké vydání 1578–1579, malé, zkrácené vydání 1579–1580; bible 1599 (referenční katolický překlad). Nevím, které vydání Wujkovy *Postilly* se překládalo. Daukša v úvodu k litevskému překladu píše, že Wujkova kázání byla přeložena do češtiny i němčiny, což jsou symbolicky právě dva jazyky «odpadlické».¹

¹ Český překlad pořídil jezuita Ondřej Modestin, vyšel 1592 a pak znovu 1629. Obě vydání jsou v Národní knihovně ČR, sign. 54B90 (1592) a 54E51 (1629).

Náboženské texty baltskými jazyky (XVI – XVII století; pokud i později, pak pouze pro kontrast)

LOTYŠSKY (jen katolické)

- 1585 *Catechismus catholicorum*. Vilnius. — Lotyšsky (!) a pouze lotyšsky psaný katechismus Petra Canisia, s předmluvou, věroukou ve formě otázek a odpovědí, a s modlitbami, uzavřený mariánskou písní.
- 1622 *Agenda parua*. Braunsberg. — Anonymní quattuorlingua lotyšsko-estonsko-polsko-německá. Oba tisky jsou zjevnými nástroji rekatolizace území, jež po přeuspořádání Livonské konfederace 1561 připadla polsko-litevské Republice (a o jejichž správu se polské a litevské stavy přely). Jde o vévodství Kuronsko-zemgalské a Livonsko-vidzemské. *Catechismus catholicorum* zcela jistě sloužil v Latgalsku, přímo anektovaném Litvou, leč měl dopad širší, jak dokládá skutečnost, že po jeho vydání kuronský vévoda, protestantský leník katolické Litvy, dává 1586–1587 v Královci spěšně pořídit první lotyšské tisky luteránské (znovu vycházejí 1615 v Rize). Estonská složka v *Agenda parua* (jež vyšla v polských Královských Prusích), svědčí o tom že kniha byla určena pro vévodství Livonsko-zemgalské; vyšla v době, kdy Livonsko už bylo dobytto Švédy (1621), leč ještě Švédsku nebylo definitivně přičleno (1629).
- 1672 *Evangelia toto anno singulis dominicis et festibus diebus & Catechismus seu brevis institutio doctrinae Christianae...* Vilnius [Georg Elger].
- 1673 *Cantiones spirituales*. Vilnius [Georg Elger post mortem].²
- 1753 *Evangelia toto anno singulis dominicis et festibus diebus*. Vilnae 1753 [Jan Łukaszewicz].³
Samostatný vývoj lotyštiny v katolických polských Inflantech, spravovaných z Litvy. Łukaszewiczova *Evangelia* jsou základní památkou svěbytné latgalštiny. Její jazykový vývoj však přerušil ruský zábor 1772.

«ŽEMAITSKY» (katolické i kalvínské)

- 1595 *Katechizmas* (Dakšův, katolický; překlad Ledesmova katechismu z polštiny)
- 1598 *Polski z litewskim katechism* (zvaný Petkevičův, kalvínský)
- 1599 *Postilla catholica* (Daukšova)
- 1600 *Postilla lietuviszka* (zvaná Morkūnova, kalvínská)
- 1646 *Giesmes tikieimuy katholicam pridiarancias* (Slavočinskis)
- **** Drobné katolické tisky (papežská bula 1647, růženec 1681) a rukopisy (papežská bula 1641–1643, *Dies irae* ≈ 1656).
- 1653 *Knyga nobažnystės* (kalvínská)
- 1662 Chilinského bible (kalvínská)
- 1680 *Katechizmas mažesnis* (kalvínský)

«ŽEMAITSKO-PRUSKOLITEVSKY»

- 1701 společný litevský Nový zákon kalvinistů z velkoknížectví a luteránů z vévodství

«LITEVSKY» (jen katolické)

- ≤ 1525 *Pater noster, Ave Maria* a *Credo* v litevském překladu připsány rukou do knihy *Tractatus sacerdotalis* (Štrasburk 1503), která patřila vilenským františkánům.
- **** Drobné příklady v latinských tiscích: litevský otčenáš v Guagniniho *Descriptio* 1578 & 1581.
- 1595 V dopise generálovi jezuitského řádu se praví, že «bohobojní mužové s velkou pečlivostí» překládají Ledesmův katechismus též do «litevštiny». O vydání se snažil administrátor vilenského biskupství Benedykt Wojna (lit. Benediktas Vaina). Nevyšlo, překlad se nedochoval.
- 1605 *Katechizmas aba pamokimas* (nový překlad Ledesmy)
- **** Litevské liturgické formule vytištěné v *Agenda parva* 1616 & 1630, jakož i v *Rituale sacramentorum* 1633 — jež do konce XVIII století vyšlo ještě téměř 40×.

² GEORG ELGER (1585 – 1672), lotyšský jezuita narozený v Livonsku v protestantské rodině. Od 1638 do smrti působil v Daugavpilsu, jeho práce vyšly posmrtně ve Vilniusu. Ve vilenské univerzitní knihovně byl navíc nalezen rukopis Elgerova překladu evangelíí a epištol, který se datuje kolem 1640 (vydal Draviņš 1961 v Lundu).

³ JAN ŁUKASZEWICZ (1699 – 1779), litevský jezuita, zakladatel spisovné latgalštiny.

- 1629 *Punkty kazań I. advent - půst* (Sirvydas, vlastní text)
 1644 *Punkty kazań II. velikonoce* (Sirvydas post mortem, vlastní text)
 1647 *Ewangelie polskie y litewskie* (Jaknavičius)
 **** Drobné texty rukopisné: litevské překlady *Credo* a *Tantum ergo sacramentum* v listu vilenského biskupa duchovním z 28.06.1662.
 1677 *Trumpas mokšto krikščioniszko surinkimas, nuog Roberto Bellármino Kárdynolo párásitas*
 .....

Příležitostné texty (XVI – XVII století)

«LITEVSKY»

- 1589 *Gratulationes Serenissimo Ac Potentissimo Principi Sigismundo III. Kniha přivítání novému králi Zikmundu III Vasovi, když poprvé přijíždí coby velkokníže litevský do Vilniusu. Vydali vilenští jesuité. Obsahuje mimo jiné dva litevské pozdravy v hexametrech (5+4 verše). Dokládají, že stále ještě bylo možné litevsky veřejně oslovit panovníka, a to ve vysokém stylu.*

«ŽEMAITSKY»

- 1634 *Przywitanie wesole. Kniha oslavných básní v různých jazycích vydaná ve Vilniusu. Obsahuje též 14 veršů, kterými farář v Šiauliai (Petras Tarvainis) přivítal žemaitského biskupa (Jurgis Tiškevičius) při jeho oficiální vizitaci.*

«LITEVSKY» I «ŽEMAITSKY»

- **** Přísahy v soudních knihách z různých míst a různých let: celkem ani ne 10 příkladů.
 .....

Slovníky a gramatiky (XVI – XVIII století; litevsky a lotyšsky bez rozlišení a úvozovek)

- ≤ 1620 *Promptuarium dictionum Polonicarum, Latinarum et Lituanicarum*
 1642 *Dictionarium trium linguarum* (Sirvydas post mortem)
 1683 *Dictionarium Polono-Latino-Lottaucicum* (Elger post mortem)
 1732 *Dispositio imperfecti ad optimum, seu Rudimenta grammatices Lotavicae* (anonymus)
 1737 *Lotavica Grammatica* (Heinrich Medem auctor putatus)
 1737 *Uniuersitas linguarum Lituaniae*
 .....

Popis pramenných textů popisujících baltské jazyky

- ≤ 1620 *Promptuarium dictionum Polonicarum, Latinarum et Lituanicarum*. Slovník polsko-latinsko-litevský. Dochoval se jediný exemplář bez titulního listu, začátku a konce, celkem 216 listů s 8.260 hesly. Obsahuje asi 5.700 litevských slov (ne všechna polská hesla mají i litevský ekvivalent, různá hesla mohou být přeložena stejným slovem), z nichž více než 2.000 se vůbec nevyskytne ve slovníku následujícím (1642). I heslář je odlišný. Název přiřadila I. Lukšaitė podle soupisu knih Salomona Risinského (†1625).

Slovník se připisuje Sirvydovi vlastně jen na základě přesvědčení, že nikdo jiný tehdy slovníky nepsal. Víme-li, že Sirvydovi pomáhal Jaknavičius a že úplné slovníky vycházely po smrti prvního (†1631) i druhého (†1668), je rozumnější připustit, že lexikografů bylo na Litvě víc.

- 1642 *DICTIONARIVM || TRIVM LINGVARVM || Jn ufum Studioꝝ Iuuentutis, || AVCTORE || CONSTANTINO SZYRWID || è SOCIETATE JESV. || Cum Superiorum permiffu editum. || Tertia editio recognita & aucta. || VILNÆ, || Typis Academicis Societatis JESV. || Anno Domini M. DC. XLII.* Má na 10.000 polských hesel, k nimž přistupují ekvivalenty latinské a litevské. V předmluvě se píše, že 1631 musel slovník vyjít podruhé, protože první vydání bylo už rozebrané. První ani druhé vydání se nedochovalo, zato vedle třetího (1642) máme ještě čtvrté (1677) a páté (1713). Tato tři dochovaná vydání se obsahem prakticky neliší.

Dobové jezuitské prameny (celkem 2 zdroje) uvádějí u Sirvyda shodně tři položky: *Puncta in totius anni Dominicas, Dictionarium trium linguarum* a *Clavis linguae Lithuanicae*. První dvě práce se dochovaly, třetí nikoliv. Sirvydovu starost o litevštinu dokládají jeho předmluvy ke kázáním.

- 1641 *Dictionarium polonolatinum*. Vzniklo ze Sirvydova slovníku (ještě před jeho 3. vydáním!) vypuštěním litevských položek. Vyšlo ve Varšavě, vycházelo pak ještě opakovaně. Dokládá to, jaký ohlas *Dictionarium trium linguarum* mělo.
- 1683 *Dictionarium Polono-Latino-Lottaicum*. Sestavil Georg Elger tak, že *Dictionarium polonolatinum* (1641) doplnil ekvivalenty lotyšskými. Vyšlo ve Vilniusu. I toto dokládá ohlas Sirvydovy práce.
- 1737 UNIVERSITAS || Lingvarum Litvaniae || In Principali Ducatus Ejuſdē Dialecto || *Grammaticis Legibus* || CIRCUMSCRIPTA. || & in obſequium || Zeloſorum Neo-Palæmonū || ORDINATA || *Permiſſu Superiorum* || Anno || à Deſcriptione Univerſi Orbis || 1737. || VILNÆ || Typis Collegii Academiſi Soc: JESU. Jediná gramatika litevštiny z velkoknížectví. Stručná, ve výkladu velmi samostatná práce. Výklad je psán latinsky, příklady jsou překládány do polštiny. 1829 vydal Simon Staniewicz její doplněnou versi jako *Trumpas pamokimas kalbos lituwyszkos arba žemaytyszkos / Grammatica brevis linguae Lituanicae seu Samogiticae*.

**** Tímto se lexikograficko-gramatická produkce Litevského velkoknížectví až do počátku XIX vyčerpává.

Popis pramenných textů náboženských

KATECHISMY

- 1595 KATHE = || CHISMAS || ARBA MOKSLAS || KIEKWIENAM || KRIKSZCZI = || ONII PRIWALVS. || PARASZITAS PER || D. IAKVBA LEDES = || MA Theologa Socie = || tatis IESV. || Jžgulditas iž Liežu = || wio Łankiſko ing Lietu = || wiſka per Kuniga Mi = || kałoiu Daugſa Ká = || nonika Žemai = || czu. || *Ižpauſtas Wilniue* || Metúſę vžgimimo || Wieſpaties 1595.
Trumpas || Budas Paſiſáki = || mo/ arba ižpažinimo || Nūdemiū. || Drin tu kurie dažnai || wartôia tū Sakra = || mentu. || Yž ĩakiſko ant Lietú = || wiſko pėrgulditas. || WILNIVI || Mėtúſę M.D.XCV.
— Jediná kniha sestávající ze dvou částí o samostatných titulních listech, leč s jedním průběžným číslováním. Latinský originál byl 1591 přeložen do italštiny, odtud do polštiny a z ní do litevštiny. Iniciativa žemaitké diecése, **první litevský tisk celého velkoknížectví**. Dochován 1 exemplář.
- 1598 Polski z Litewskim || Katechism || Albo || Krotkie w ie = || dno mieyſce zebranie/ wiá = || ry y powinności Krzeſciań = || ſkiey/ z paſterſtwem Źborowym/ y domo = || wym/ z Modlitwami/ Pſalmami/ y Pioſn = || kámi/ ná czeſć á chwałę Pánu Bogu/ || á Źborowi iego ku zbudowánium/ || teraz nowo z pilnością || wydany. || Nakładem Jego Mſci Pána || Málchera Pietkiewiczá Piſarżá || Źiemſkiego Wileńſkiego. || W Wilnie/ Drukował Stá = || niſław Wierżeyſki/ Roku 1598. — Zrcadlové vydání polsko-litevské (252 strany). Titulní list a předmluva jsou pouze polsky. Universální kniha: výklad víry, písně, modlitby, liturgické formule. V tomto smyslu jde o vůbec **první litevský zpěvník** ve **velkoknížectví**. Dochovány 2 exempláře. Katechismus se jmenuje PETKEVIČŪV podle nakladatele, nikoliv podle tiskaře. Petkevič je podepsán i pod předmluvou, v níž říká, že nemalou část katechismu sám přeložil a že překlady písní dostal od jiných.
- 1605 KATECHISMAS || ABA || PAMOKIMAS || WIENAM KV = || RIAMGI KRIKSCONIVY || REYKIAMAS. || PARASZITAS || Nuog D. IOKVBO LEDES, || MOS Theologo Soc: IESV. || Epergulditas Lietuwi = || ſkay/ ir Vntrnkárt iſ = || ſpauſtas || WILNIVY || Drukôrniſy Acadēmios || SOCIETATIS IESV, || Metúſu užgimimo Wieſtatės/ || 1605. — První litevský tisk vilenské diecése. Dochován 1 exemplář.
Výraz Vntrnkárt, čtený untrukárt (= antrakart[a]), vyvolává otázku, co bylo vydání první. Anonymní překladatel v předmluvě píše, že lidé nerozumějí Daukšovu katechismu, přeloženému žemaitsky, a proto jej přeložil znovu. Sice už to bylo do litevštiny přeloženo, ale «nevím-jak zpotvořeně». Toto se dává do souvislosti se zprávou o «bohabojných mužích» (1595).
- 1653 *Knyga nobažnystės* je popsána v oddíle ZPĚVNÍKY.
- 1677 Trumpas || mokslo || krikščioniszko || surinkimas, || nuog Roberto Bellármino || Kárdynolo párásitas. || VILNÆ || Typis Acad: Societatis IESU, || Anno 1677. — Přeloženo nejspíš z polského překladu *Krótki zbiór nauki chrześciańskiej* (Vilnius 1606). Překladatel neuveden. Přidán zpěvník: 21 píseň litevská, 1 polská. V tomto smyslu jde o vůbec **jediný zpěvník vilenské diecése**. Dochovány 2 exempláře.
- 1680 PRADZIA PAMOKSLA Del Mazu Weykialu... KATECHIZMAS MAZIASNIS... Karalauciuy... MEATU M.DC.LXXX. — Začíná třemi stránkami abecedy a syllabisatury (teprve druhý případ v litevských tiscích), přidány číslice 1–1000 římsky i arabsky. Dochován 1 exemplář.

Knihu dala vytisknout Ludvika Karolina Radvilaitė (1667–1697), žena markraběte brandenburského. Litevští kalvinisté už ve velkoknížectví tisknout nemohli. Vilenský biskup Slupski vydal 1682 cirkulář, že tato kniha musí být spálena, a kdo by ji četl, bude vyobcován z církve.

- 1725 *Pamokslas krikščioniškas*. První dochované vydání katolického dětského katechismu, který napsal PRANCIŠKAS ŠRUBAUSKAS / FRANCISZEK SZRUBOWSKI (≈ 1620 – 1680) a v XVIII vyšel ještě 6×.

Pamokslas je počátkem žemaitické katolické iniciativy XVIII století, k níž dále patří zpěvníky (*Balsas širdies, Giesmės apie švenčiausią Paną Marią, Karunka*), knihy modliteb (*Rožančius*), a populární dogmatiky (*Broma atverta ing viečnastį, Pavynastys krikščioniškos, Žyvas Pono ir Dievo mūsų...*).

ZPĚVNÍKY (pouze z žemaitické diecése; připomeňme katechismy 1598 a 1677)

- 1646 GIESMES || TIKIEIMVY KATHO = || LICKAM PRIDIARANCIAS, || o per metu sžwiėtes gie = || damas: Kuriūp prijiduo = || da Pšalmay Dowida. š. || Trecioy daley dedaŕe ape Szwentus Diewa, || o ant galo ape giwenima ir tułus rey = || kałus Krikščionies. || Jž tu Kitos iβ lankiβką ir iβ lotiniβką iβgulditos || Kitos iβ nauia fudetos ira. || Auctore || SALOMONE MOZERKA || SLAWOCZYNSKI, || Summi Pontificis Alumno. || VILNÆ, || Typis Academicis Societatis || IESV, Anno Dni 1646. — Velký samostatně vydaný zpěvník: 3 oddíly, každý se zvláštní paginací, dohromady celkem 295 stran a 192 písně. Dvě třetiny přeloženy z Kochanovského zpěvníku *Psalterz Dawidów* (1579).
- 1653 KNIGA || Nobazništės Krik = || ščioniβkos/ || *Ant gárbos* || Diewuy TRAYCEY Szwentoy || Wienatijam: || *Ant wartojimá* || Bážnicioms dides Kunigiŕtes || Lietuwos iβduotá. || KIEDAYNISE, || DRVKAWOIA, IOCHIMAS IVRGIS || RHETAS, Meatu Poná, 1653. — Universální kniha sestávající ze tří částí: I. *Psolmay Dowida* (285 stran), II. *Summa, aba Trumpas iszguldimas evangeliv* (291 strana), III. *Maldos krikščioniszkos & Katekizmas* (99 stran). Písně do litevštiny přeložil Steponas Jugelis-Telega, kedainský purkmistr a ředitel gymnasia, hudební zápis pořídil Samuel Tomaszewski, Polák, celý svazek uspořádali a zredigovali *Stárŕy Dozorcy y Páŕterze*. Dochoval se 1 výtisk.
- 1684 *Knyga nobažnystes* vychází podruhé, a to v Královci. Titulní list zůstává stejný jako u prvního vydání, včetně datace «Kėdainiai 1653», pouze s poznámkou «dabar antrą kartą perdrukavota»: I. zpěvník doplněn o 2 písně; II. postilla doplněna o 2 evangelijní pasáže (bez výkladu) a o pašijový příběh, III. 6 nových modliteb, katechismus nově převzat z královeckého vydání 1680 (bez syllabisatury a číslic). Tohoto vydání se dochovalo přes deset výtisků.
- 1726 *Balsas širdies*. První dochované vydání nového katolického zpěvníku, který vytvořil PRANCIŠKAS ŠRUBAUSKAS / FRANCISZEK SZRUBOWSKI (≈ 1620 – 1680) a v XVIII vyšel celkem 10×.

KÁZÁNÍ

- 1599 Postilla || CATHOLICKA. || Táí eft: || Jžguldimas Ewan || geliu kiekwienos Nedelos ir βwę = || tes per wiŕŕús metús. || Per Kúniga MIKALOIV DAVKSZA || Kanonika Médniku/ iž lékiβko pergūldita. || Su walá ir dałaidimu wíreuŕiuių. || W Wilniui/ || Drukárnioi Akadēmios SOCIETATIS || IESV. A.D. 1599. — Překlad Wujkovy polské postilly. Předmluvy, latinská a polská, jsou manifestem postoje k litevskému jazyku. 646 stran.

Z dopisů vilenských jezuitů generálovi řádu víme, že postilla byla připravena do tisku již 1595. Proč vyšla až 1599, nevíme. 1595 místo ní vyšel Daukšův překlad katechismu.

- 1600 Postilla || LIETVWISZKA || Tátáy eft/ || Jžguldimás práftás || Ewángeliu ant koznos Nedelios ir || Szwentes per wiŕsus metus/ kurios || págal buda ŕená Bážnicžioy Diewá || eft skáitomos. || Nun iβ nauia ŕu didžiu perweiždeghimu eft || ižduotá. || Nokladu Jos Mili: Ponios Žophios páβu = || βwes Ponios Morkuwienes Wnucžkie = || nies Márβalkienes K.J.M. || WILNIVY/ || per Jokubą Morkuną/ tárną Kunigáykŕčžia Jo Mili = || ŕtos Pona Poną Krybtáfa Rádiwila/ Wáiwá = || dos Wilniaus. || Metuoŕe Diewá/ 1600. — Litevský překlad polské kalvinistické postilly Mikuláše Reje, která vyšla v 5. vydání 1594 ve Vilniusu v téže tiskárně. 856 stran. Překladatel(é) neuveden(i), předmluva podepsána jen iniciálami. Postilla se jmenuje MORKŪNOVA podle tiskaře, mohla (i měla) by se jmenovat podle nakladatelky, třeba «Žofiina» (cf. katechismus 1598). Dochovalo se 6 exemplářů.

Obě knihy, přestože vyšly v různých tiskárnách, jsou téhož formátu, vyvedeny shodnou sazbou. Navíc titulní list obou je vytištěn dvojbarevně, červeně a černě, a to do stejného štočku. Lze z toho soudit, že kalvínská postilla (1600) se záměrně připodobňuje katolické (1599)?

Možná šlo víc o dobovou módu než o strategickou lest: štoček nepatřil ani Morkūnově ani je-suitské tiskárně, měla jej pravoslavná tiskárna Mamoničů, odkud si jej obě vypůjčily; již 1597 byla s tímto štočkem vytištěna kalvínská postilla polská (Zinkevičius III: 180).

- 1629 PVNKTY || KAZAN || od Adwentu aż do Poftu, || *Litewskim ięzykiem, z wytłumá = || czeniem ná Pol-skie || PRZEZ || Księdzǎ KONSTANTEGO SZYRWIDA/ || Theologǎ Societatis IESV/ || Z DOZWOLENIEM STARSZYCH || wydǎne. || W WILNIE || W Drukárni Akádemye Societatis IESV || Roku M.DC.XXIX.*
- 1644 PVNKTY || KAZAN || NA POST WIELKI || Językiem Litewjskiem || *Prez || W.X.CONSTANTEGO SZYRWIDA || Theologǎ Societatis IESV/ || nápiřǎne, || á || Teraz ná Polski Język przetlumaczone/ y oboiem || do Druku podǎne. || Zá pozwoleniem Stárbych || W Wilnie/ || W Drukárni Akademii Societatis IESV, || Roku Pańského, 1644.* — Originální litevský text, doprovázený překladem do polštiny. 1.díl, vydaný za života autora a ohlašující pokračování, má 382 strany vlastních kázání, 2.díl, vydaný posmrtně, 259 stran. Autor v předmluvě (1.díl) lituje, že z technických důvodů (musely by se vyrobit nové typy) nemůže litevský text vytisknout s přízvuky, aby jej ten, kdo litevsky neumí, mohl správně nahlas číst. Doporučuje proto všem, kdo se litevsky učí, odposlouchat litevský přízvuk z živé mluvy. To vše dokládá, že jde o učební texty, podle nichž se na vilenské universitě cvičila litevská homileutika. Právě této disciplíny byl Sirvydas profesor. Navíc přes 10 let kázal litevsky v u-niversitním kostele.
- 1653 *Knyga nobažnystės* byla popsána v oddíle ZPĚVNÍKY.
- .....

BIBLICKÉ TEXTY

- 1647 EWANGELIE POLSKIE Y LITE || WSKIE TAK NIE || *dzielne iáko y wřzytkich || Swiat, ktore w Kořciele Katho || lickim, według Rzysmskeigo || porzadku przez cały || rok czytǎia. || Wydǎne za dozwole-niem starbych. || Na imie Panǎ Jezusowe niechay || tieka wbelkie koleno mebiejskich/ || ziemjskich a podziem-nich philip 2 || w WILNIE. || W Drukárniy Akademiey SOC.IESV || Roku/ 1647.* — Dvojjazyčný evan-geliář s titulním listem pouze polským. Dochován 1 exemplář.
- Polské znění evangelií převzato od Wujka z vydání 1620 o zcela totožném názvu *Ewangelie i epistoly, tak niedzielne jako i wszystkich świąt, które w kościele katolickim według rzymskie-go porzadku przez cały rok czytają*. Překladatel do litevštiny neuveden. Posledních 7 litevských čtení se jazykem i pravopisem výrazně liší od ostatních. Za autora litevského překladu se pokládá Jaknavičius, protože doboví jesuitští historiografové uvádějí, že Jaknavičius «Lithuanice scripsit euangelia aucta». 1674 vyšlo znovu, jazykově upraveno, do konce XVIII vyšlo pak víc než 30× a vycházelo ještě i v XIX. První katolický překlad celé bible vyšel až 1911–1937 (Ba-ranovského překlad nikdy vydán nebyl).
- 1660 BIBLIA tatey ira Rasztas Szweřtas Seno ir nauio TESTAMENTA. Pirmǎ kartǎ perguldytas Lietuwisz-kañ liežūwin užmarioře nog Samuelies Baguslawo CHylinska Lietuwniko, ó nokladū Diewo-baymos [Karalistes – přeřkrtnuto] Wienwaldystes Anglios, už karalawima Jo milistos Karalaūs KAROLO ANTROIA Karalaūs Anglios, Szkocios, Irlandios ir Francios — Nedokončený projekt kalvínského vy-dání bible v litevském překladu. Přeložil Chilinský z nizozemštiny (ex idiomate Belgico) s přihlédnu-tím k originálním jazykům, vydával týž Chilinský v Londýně za peníze sebrané v Anglii (s přispěním královské rady). Zachovaly se 3 neúplné výtisky Starého zákona (o rozsahu 416, 384, 176 stran), 2 z nich se stačily ztratit během XX století, takže dnes máme jen ten nejmenší výtisk zákona Starého a rukopis Nového.
- Projekt se zastavil kvůli neshodám uvnitř litevské kalvínské obce. Chilinský bibli přeložil a začal tisknout zcela sám. Aby pro ni v Anglii mohl získat finanční podporu, potřeboval schvá-lení litevského synodu. Ten Chilinskému poděkoval za práci a pověřil dva muže jejím posou-zením. Jeden z nich (Krainskis) pokládal litevskou bibli za zbytečný výdaj: stačí mít polskou; druhý (Bořimovskis) překládal bibli do litevštiny též a chtěl vydat vlastní překlad. Posudek byl tedy ostře zamítavý, o čemž litevská obec 1662 ruče zpravila Angličany. Chilinský pak 1668 v Londýně zemřel v bídě a hanbě s cejchem podvodníka. Emisař litevských kalvínů (Minvydas), který 1680 přijel vyjednávat anglickou podporu pro tisk litevského Nového záko-na v jiném překladu (cf. infra), při té příležitosti 1681 všechny už vytištěné Chilinského archy prodal na makulaturu.
- 1701 Nový zákon ve společném vydání kalvínsko-luteránském.
- Překlad je vyústěním konkurenční linie k Chilinskému. Bořimovský zemřel 1673, aniž svůj překlad dokončil. Synod rozhodl, aby pozůstalý překlad byl dán Minvydovi a ten at' stanoví,

co chybí, a zařídí dokončení (v úvahu přicházeli Bittner, Lipský a Mankevič). 1680 se Minvydas vydal do Anglie shánět peníze na vydání Nového zákona, mezitím však jeho dům na Litvě shořel i s překladem. Nový zákon pak znovu přeložil Samuel Bittner, v Prusích jej zredigoval Friedrich Sigismund Schuster (za «žemaitské» výrazy dával do závorek «litevské»⁴). Takto upravený překlad vyšel 1701 v Královci.

---

⁴ Zdůrazněme, že «litevské» varianty onoho společného vydání jsou «pruskolitevské», příznačné pro Prusy vévodské, nikoliv «vilenskolitevské», příznačné pro vilenské biskupství, což je jinak jazyk zde v tomto soupisu označovaný vůči «žemaitskému» jako «litevský».